

KRZYSZTOF FOKT
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Katedra Historii Prawa Polskiego
ORCID: [0000-0002-7256-410X](https://orcid.org/0000-0002-7256-410X)

MATERIAŁY Z DWÓCH NAJSTARSZYCH KSIĄG MIEJSKICH DO DZIEJÓW GARNCARZY I WZGÓRZA GARNCARSKIEGO W ZGORZELCU W XIV W.¹

MATERIAL FROM TWO OLDEST CITY REGISTER BOOKS ON HISTORY
OF POTTERY AND WZGÓRZE GARNCARSKIE [POTTER HILL]
IN ZGORZELEC IN 14TH CENTURY

ABSTRACT: In the article, contents of two oldest city register books of the town of Zgorzelec related to Wzgórze Garncarskie [Potter Hill] were listed and briefly commented.

KEYWORDS: craft, Zgorzelec, Görlitz, Wzgórze Garncarskie, Töpferberg, town register

W skład powstałego w 1945 r. polskiego miasta Zgorzelca weszło jedynie kilka części dawnego Görlitz, które mają tradycję osadniczą i poświadczenia źródłowe sięgające początkowego okresu istnienia tego ośrodka miejskiego. Poczesne miejsce wśród nich zajmuje Wzgórze Garncarskie (Töpferberg), położone na wprost Mostu Staromiejskiego. Nazwa wzgórza pochodzi od rzemiosła garncarskiego, uprawianego z zasady poza murami dawnych miast ze względu na

¹ Materiały wykorzystane w niniejszym tekście zostały zebrane przy okazji pracy autora w następujących projektach: „Fontes Iuris Lusatiae Superioris Vetustissimi” (projekt badawczy w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, prowadzony w latach 2014–2020 na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie) oraz „Wissenschaft als Abenteuer/Nauka jako przygoda” (projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014–2020, podmiot prowadzący w Polsce: Muzeum Łużyckie w Zgorzelcu).

niesione przez nie zagrożenie pożarowe. Pod tym kątem zgorzeleckie Wzgórze Garncarskie położone jest dość dobrze, gdyż nie tylko poza obszarem zwartej zabudowy miejskiej, lecz także – zakładając przewagę wiatrów południowo-zachodnich – po zawietrznej względem niej stronie. O tym, że na wzgórzu wywodzącym swą nazwę od garncarstwa rzeczywiście uprawiane było to rzemiosło, świadczy jednak nie tylko znamienna nazwa tego wzniesienia i przesłanki pośrednie (położenie), lecz także wymowne odkrycia archeologiczne dokonane niedawno podczas badań ratowniczych prowadzonych na tym terenie. Wśród obiektów odkrytych i zadokumentowanych na wzgórzu były ewidentne relikty pracowni garncarskich, w tym pieców służących do wypału naczyń ceramicznych oraz jam pełnych żle wypalonych naczyń i innych odpadów pracownianych; znaleziska te datowane są na XIV w.²

Niestety, bezpośrednich wiadomości na temat tych obiektów próżno szukać na kartach ówczesnych źródeł pisanych, z których najbogatsze to oczywiście księgi miejskie. Szczegółowe informacje o rzemiosle trafiały do tego typu źródeł raczej rzadko i w specyficznych okolicznościach. Najczęściej mobilia związane z wyposażeniem pracowni rzemieślniczych wzmiankowane były jako element rozrządzeń *mortis causa*, przy czym narzędzia i urządzenia służące rzemiosłu garbarskiemu, kowalskiemu i złotniczemu wymieniano ogólnie jako *geczeuge* bądź *instrumenta fabrilia*³; w najstarszej księdze miejskiej (tzw. *Czerwonej Księdze*) znajdziemy też pewną liczbę wzmianek o kadziach warzelniczych oraz ramach do suszenia folowanego bądź farbowanego sukna⁴. Spośród obiektów służących produkcji bądź przetwórstwu relatywnie często wymieniane były młyny, słodownie (wzmiankowane m.in. w kontekście ugód sąsiedzkich związanych z dostępem do

² Zob. Małgorzata Zysnarska, *Archäologische Untersuchungen auf dem Töpferberg in Zgorzelec*, „Görlitzer Magazin. Geschichte und Gegenwart der Stadt Görlitz und ihrer Umgebung”, 26 (2013), s. 68–84. Materiały i dokumentacja z badań znajdują się w Muzeum Łużyckim w Zgorzelcu.

³ *Liber Vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. Najstarsza księga miejska zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, Teil/część 1 (1305–1343), bearb./oprac. Krzysztof Fokt, Christian Speer, Maciej Mikuła, Kraków 2017 (Fontes Iuris Polonici: Prawo Miejskie, t. 5) (dalej: LibVet 1), nr 1308, 1485; *Liber Vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. Najstarsza księga miejska zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, Teil/część 2 (1344–1389), bearb./oprac. *eidem*, unter Mitwirkung von/współpraca Robert Koszełlni, Kraków 2018 (Fontes Iuris Polonici: Prawo Miejskie, t. 6) (dalej: LibVet 2), nr 1993, 3867, 5849.

⁴ Zob. LibVet 1, nr 976, 1028; LibVet 2, nr 2504, 2971, 3438, 5514.

wody i światła słonecznego⁵) oraz farbiarnie⁶. W drugiej zgorzeleckiej księdze sądowej (pierwszej księdze proskrypcji) został także zanotowany fakt wzdania przez niejakiego Kolaksa cegielni i wapiennika⁷. Podobnych zapisów o pracowniach garncarskich w źródłach z tego okresu brak, zaś wyroby garncarstwa (kafle, garnki) doczekały się zdawkowych wzmianek jedynie w najstarszych rachunkach miasta⁸. Niemniej jednak, w najstarszych księgach miejskich zgorzeleckich znaleźć można nieco informacji o obiektach położonych na Wzgórzu Garncarskim oraz ich posiadaczach, a także o zgorzeleckich garncarzach. Niniejszy przyczynek ma na celu wstępne zebranie i uporządkowanie czternastowiecznych informacji dotyczących Wzgórza Garncarskiego pochodzących z dwóch najstarszych ksiąg miejskich: niedawno wydanej *Czerwonej Księgi*⁹, będącej pierwszą z serii *libri resignationum*, oraz drugiej księgi miejskiej, czyli pierwszej księgi proskrypcji¹⁰.

Dane pochodzące z dwóch najstarszych ksiąg miejskich dotyczące rzemiosła garncarskiego i Wzgórza Garncarskiego zostały częściowo wykorzystane w dotychczasowych badaniach, przede wszystkim w monumentalnej topografii miasta pióra Richarda Jechta¹¹. Autor ten zebrał także wiele interesujących informacji z XV i XVI w., m.in. o rozstawieniu zbrojnych miejskich na wzgórzu w okresie wojen husyckich (1432, 1433), o spaleniu tamtejszego folwarku przez wojska czeskie w 1488 r., a także o stojącej na wzgórzu w początku XVI w. murowanej kaplicy, o której dzięki badaniom Christiana Speera wiadomo obecnie, że stała na

⁵ Najbardziej szczegółowa zapiska dotycząca słodowni to LibVet 2, nr 5482.

⁶ Zob. LibVet 2, po indeksie, *sub verbo* Mühlen, Mälzhaus, Färbestube.

⁷ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr.), Oddział Rękopisów, Akc. 1948/116: *Liber vocationum, proscriptionum, acticatorum, obligationum M^oCCC^oXLII*, fol. 59v.

⁸ *Codex Diplomaticus Lusatiae Superioris*, Bd. 3: *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen [1375] bis 1419*, Hrsg. Richard Jecht, Görlitz 1905–1910, s. 16 (kafle), 120, 121 (garnki).

⁹ Zob. wyżej, przyp. 3.

¹⁰ Adres archiwalny księgi: zob. wyżej, przyp. 7. Jej opis i charakterystyka: Richard Jecht, *Das zweitälteste Stadtbuch von Görlitz 1342 ff.*, „Neues Lausitzisches Magazin”, 69 (1893), s. 133–152; zob. także: *idem*, *Quellen zur Geschichte der Stadt Görlitz bis 1600*, Görlitz 1909, s. 36–38. Dawniej księgę tę określano po prostu jako *Stadtbuch 1342ff.* (choć najstarsze w niej zapisy dotyczą właściwie roku 1337) ze względu na jej zróżnicowaną treść, obejmującą m.in. rachunki miejskie, zapisy dotyczące zobowiązań i przewłaszczeń ruchomości, rodzinne ugody majątkowe, skwitowania długów, orzeczenia w sprawach spornych i inne zapisy o charakterze cywilnym, od początku zmieszane z różnymi zapiskami karnymi, w tym proskrypcji (zgorzeleckich i Związku Sześciu Miast), przy czym od karty 72r staje się ona „czystą” księgą proskrypcji. Zarówno pierwsza, jak i druga zgorzelecka księga proskrypcji są od niedawna powszechnie udostępniane za pośrednictwem Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹¹ Richard Jecht, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Bd. 1.2: *Topographie der Stadt Görlitz*, Görlitz 1927–1934, s. 717–718, a z wywodami o ulicach Wrocławskiej, Henrykowskiej i Lubańskiej: s. 717–720.

wzgórzu już w 1493 r.¹² Będąc skupionym na zbieraniu istotnych danych topograficznych z różnych źródeł, w swym monumentalnym dziele Jecht odesłał czytelników jedynie do około 1/8 ogółu zapisków dotyczących Wzgórza Garncarskiego zawartych w *Czerwonej Księdze* (są to zapiski w edycji opatrzone numerami 880, 1583, 1687, 1844 i 3634)¹³. Odpowiedni *passus* topografii Jechta był często przywoływany w późniejszych pracach¹⁴, z których szczególnie monograficzny artykuł Petera Wenzela przynosi nowe dane dla XVI w., jednak odnośnie do najdawniejszego okresu także ten tekst nie wychodzi poza wiadomości zebrane przez Jechta w jego topografii i przechowywanym w Ratsarchiv w Görlitz katalogu fiskalnym. Chcąc częściowo choćby uzupełnić niedostatki dotychczasowych badań, w aneksach do niniejszego tekstu prezentuję zestawienie obiektów wzmiankowanych na Wzgórzu Garncarskim w dwóch najstarszych zgorzeleckich księgach miejskich (Aneks 1) oraz edycję niewydanych dotychczas zapisków z drugiej księgi miejskiej (pierwszej księgi proskrypcji) dotyczących Wzgórza Garncarskiego i zgorzeleckich garncarzy (Aneksy 2 i 3), a poniżej: krótki komentarz do tych materiałów, mający uwypuklić ich wartość poznawczą oraz wskazać pożyteczne kierunki przyszłych badań.

W świetle gruntownych badań Jechta można domyślać się, że pierwotnie określenie Wzgórze Garncarskie (Töpferberg) oznaczało dość znaczny obszar rozciągający się od ulicy Bolesławieckiej na północy po Krucze Wzgórze na południu¹⁵. Początkowo jedynymi obiektami wzmiankowanymi na Wzgórzu były dwory (*Höfe*)¹⁶. Pod pojęciem tym rozumieć należy zapewne zespoły zabudowań otaczające wewnętrzne podwórze, zwykle także wyposażone w okalającą je działkę (*Hofraite*).

¹² Christian Speer, *Frömmigkeit und Politik. Städtische Eliten in Görlitz zwischen 1300 und 1550*, Berlin 2011 (Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. 8), s. 128 (z odsyłaczem do odpowiedniej *liber resignationum*).

¹³ Warto przy tym wspomnieć, że najstarsza wzmianka o Wzgórzu Garncarskim nie pochodzi, jak każe nam wierzyć Jecht, z 1328 r., lecz jest rok wcześniejsza, i nie znajduje się w *Czerwonej Księdze* w kolumnie 43a, lecz 43b. Błąd ten za Jechtem powielają inni autorzy.

¹⁴ M.in. w monografii Rudolfa Weinholda, *Töpferwerk in der Oberlausitz. Beiträge zur Geschichte des oberlausitzer Töpferhandwerks*, Berlin 1958 (Veröffentlichungen des Instituts für Deutsche Volkskunde, Bd. 18), s. 4 oraz artykułach autorstwa m.in. Petera Mitschinga, *Der ehemalige Töpferberg (heute Plac Pocztowy – Postplatz) in Zgorzelec. Geschichte, Gegenwart und Zukunft*, „Denkmalpflege in Görlitz”, 14 (2005), s. 43–47; Zysnarskiej, *Archäologische Untersuchungen*, s. 82; Petera Wenzela, *Zur sozialökonomischen Struktur des vorstädtischen Töpferberges – ein Handwerkerviertel im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, „Görlitzer Magazin. Geschichte und Gegenwart der Stadt Görlitz und ihrer Umgebung”, 25 (2012), s. 12–24.

¹⁵ Jecht, *Geschichte*, s. 717.

¹⁶ LibVet 1, nr 880, 1583, 1687; LibVet 2, nr 3906, 4926, 5162.

Od roku 1344 wzmiankowane były na Wzgórzu Garncarskim także ogrody¹⁷, od roku 1359 również domy¹⁸, a w 1378 r. kompleks majątkowy określony dość ogólnikowo jako *erbe*¹⁹. Z zapiski z 1381 r. dowiadujemy się o folwarku rodziny Fricze²⁰; na wzgórzu istniał także wzmiankowany od 1359 r. folwark należący od rodziny Scherenschmiedów. Położenie tego ostatniego na Wzgórzu Garncarskim nie wynika jednoznacznie z najstarszej wzmianki o nim²¹, jednak pewna późniejsza zapiska – w świetle której bracia Marcin, Piotr i Herman Scherenschmiedowie uregulowali w drodze ugody wzajemne stosunki i pretensje na tle majątkowym, a przy okazji powiększyli ów folwark o dodatkowy łąn i wzdali go Mikołajowi Ullersdorffowi – wyjaśnia, że majątek ów znajdował się na Wzgórzu Garncarskim oraz że powiązane z nim było uposażenie ziemskie obejmujące nieokreśloną bliżej liczbę łąnów i łąn nabyty w ramach tego samego pakietu transakcji od Franczko Sugsdorfa²². Folwarków na Wzgórzu mogło być zresztą więcej, niż wynika to z zestawienia danych z czternastowiecznych ksiąg, w 1470 r. notowano ich bowiem aż pięć²³.

Nie pomyliłyśmy się zapewne stwierdzając, że łąny powiązane z folwarkiem Scherenschmiedów i dworem Sugsdorfa leżały nie na samym Wzgórzu Garncarskim (nawet w najszerszym możliwym zasięgu brak tam miejsca na mnogie „łąny”), lecz raczej na wschód od niego. Same folwarki, by mieć bezpośredni kontakt z przynależnymi łąnami, także powinny leżeć na wschodnim skraju Wzgórza Garncarskiego; od południa bowiem sąsiadowało z nim Krucze Wzgórze z Kruczym Folwarkiem, a od północy folwarki przy ulicach Wrocławskiej i Bolesławieckiej, niewzmiankowane – przynajmniej w XV–XVI w. – jako położone na Wzgórzu Garncarskim. W świetle zapisek w *Czerwonej Księdze* musiała też na Wzgórzu Garncarskim istnieć sieć krzyżujących się dróg, skoro co najmniej dwukrotnie

¹⁷ LibVet 2, nr 1844, 3189, 3261, 3386, 3441, 3654, 3764, 3822, 3827, 3832, 3837, 3885, 3988, 4506; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, oddział w Bolesławcu, Akta Miasta Zgorzelca, nr 26: *Najstarsza księga miejska zgorzelecka, tzw. Czerwona Księga* (dalej: CK), kol. 248b.

¹⁸ LibVet, t. 2, nr 3227, 3231, 3331, 3384, 3697, 4235, 4399, 4453, 4525, 4565, 5162; CK, kol. 241b (2 zapiski), kol. 248b (por. niżej, Aneks 1, nr 35–37).

¹⁹ LibVet, t. 2, nr 4510. W tym konkretnym przypadku mogło jednak chodzić o dość znaczne dobra, jeśli przyjmijemy, że dla określenia skali posiadłości zbywcy połowy owego dziedzictwa, Henzela Fricze, miarodajna jest wielkość posiadłości Frenzela Fricze, zapewne brata, który na tymże Wzgórzu Garncarskim wzdawał trzy lata później cały folwark (LibVet 2, nr 4852).

²⁰ LibVet 2, nr 4852.

²¹ *Ibidem*, nr 3261. Folwark wystąpił tu jako punkt odniesienia jednego z ogrodów na Wzgórzu. Jego właścicielem był ówczesnie zapewne Marcin lub Herman Scherenschmied.

²² *Ibidem*, nr 3634. Proponowane tu rozumienie istoty owej transakcji nie jest jedynym możliwym, ale chyba najbardziej prawdopodobnym.

²³ Jecht, *Geschichte*, s. 610.

obiekty położone w tej części miasta określone zostały jako narożne²⁴. Niektóre przynajmniej z tych dróg stanowiły przedmiot troski władz miejskich, gdyż w rachunkach zgorzeleckiej Rady zachowała się wzmianka z 1390 r. dotycząca przebudowy jednej z nich kosztem sześciu groszy²⁵.

Ogólna liczba nieruchomości wzmiankowanych na Wzgórzu Garncarskim w dwóch natstarszych księgach miejskich w XIV w. nie powinna przekroczyć 40, nawet przy założeniu, że w niektórych przypadkach kilka obiektów – z braku wyraźnych kryteriów pozwalających je odróżnić – zostało potraktowanych niesłusznie jako jeden²⁶. Biorąc pod uwagę, że poszczególne nieruchomości tworzyły pewne kompleksy (np. dwór + ogród, dom + ogród), liczbę tę należałoby może jeszcze zmniejszyć. Odbiega to znacznie od danych pochodzących z wypisów Samuela Traugotta Neumanna z przełomu XVIII i XIX w., w świetle których w 1403 r. istniało na Wzgórzu Garncarskim nie mniej niż 57 opodatkowanych gospodarstw²⁷. Rozbieżność ta przestanie jednak dziwić, jeśli zważy się, jakie funkcje pełniły obie najstarsze księgi miejskie. W *Czerwonej Księdze* notowano głównie przewłaszczenia działek miejskich i dożywotnie uposażanie na nich żon przez mężów, przeprowadzane obligatoryjnie przed sądem, jednak już sporadycznie inne czynności prawne, w tym z zakresu prawa zobowiązań. Także druga księga miejska, zawierająca więcej zapisów z kategorii rekognicji (*quasi*-notarialnych zapisów transakcji prywatnych), rzadko jedynie daje wgląd w szczegóły topografii, skupiając się na skrupulatnym zanotowaniu personaliów stron i rękojmi oraz kwot zobowiązań finansowych. Jeśli zatem konkretna działka nie była sprzedawana lub darowywana poza kręgiem uprawnionych do spadku krewnych bądź też na konkretnej nieruchomości nie zapisywano akurat dożywocia lub nowego czynszu ani nie zastawiano jej i nie postanowiono pójść z tym do sądu ławniczego w celu zanotowania tego faktu (za opłatą!) w księdze miejskiej, informacja na temat danego obiektu raczej nie miała szans dotrzeć do naszych czasów. Należy także pamiętać o tym, że

²⁴ LibVet 2, nr 3261, 5627.

²⁵ *Codex Diplomaticus*, s. 148: *Pro reformatione vie in monte figulorum (Topfferberg) 6 gr.*

²⁶ Nie jest to niemożliwe, gdyż sporządzając Aneks 1, zbierający odnośne dane, przyjęto zasadę konsekwentnego utożsamienia nieruchomości określonego typu będących w posiadaniu tych samych osób ze wzmiankowanymi wcześniej obiektami tego samego rodzaju posiadany przez te osoby. Równocześnie nie utożsamiano nieruchomości w źródłach określanych różnymi, choćby bliskoznacznymi określeniami, np. domu i dworu w posiadaniu Bartosza Seidenberga (LibVet 2, nr 4399, 4926).

²⁷ Dane te przytaczają: Jecht, *Geschichte*, s. 717; Wenzel, *Zur sozialökonomischen Struktur*, s. 13.

obiekty położone na Wzgórzu Garncarskim mogą kryć się wśród nieruchomości niezlokalizowanych ściśle w księgach; o ile bowiem dokładne określenie położenia danego obiektu nie było bynajmniej regułą w *Czerwonej Księdze*, o tyle w drugiej z kolei księdze miejskiej wskazanie ulicy czy przedmieścia, gdzie znajdowała się dana nieruchomość, nie zdarzało się prawie nigdy²⁸. Jest zatem całkiem możliwe, że już w XIV w. zasiedlenie i zagospodarowanie Wzgórza Garncarskiego osiągało skalę zanotowaną przez zaginiony dziś spis z 1403 r., jednak dla pewnej części nieruchomości brak na to dowodów we współczesnych źródłach.

Na podstawie dostępnych danych trudno stwierdzić jednoznacznie, kto mieszkał na Wzgórzu Garncarskim, a kto jedynie posiadał tam nieruchomości. W sposób raczej pewny o zamieszkiwaniu na tym obszarze mówić można jedynie o Mikołaju Langenau, przy którego nazwisku w odnośnej zapisce widnieje niedwuznaczne określenie *uff dem Toppher berge*²⁹. Poza tym zamieszkiwanie na Wzgórzu Garncarskim przez pewien przynajmniej czas jest więcej niż prawdopodobne w odniesieniu do osób, które od nazwy wzgórza wzięły swe nazwisko, tj. Henzela Topferberga i jego rodziny³⁰. Osób, które z dużym prawdopodobieństwem mieszkały na Wzgórzu Garncarskim, należałoby ponadto poszukiwać w grupie posiadających tu domy, dwory i folwarki oraz obecnych przez więcej niż jedno pokolenie. Z naddatkiem warunki te spełnia garncarska „dynastia” Welkerów/Topferów (o niej szerzej niżej, w ustępie o rodzinach garncarskich), choć z dzieci Henryka starszego chyba tylko Piotr zamieszkiwał na wzgórzu, a także Obsenrowie. Grono stałych mieszkańców łączyły stosunki nie tylko sąsiedzkie. Z całą pewnością – oprócz transakcji wynotowanych w Aneksie 1 – posiadacze nieruchomości na Wzgórzu Garncarskim prowadzili ze sobą interesy; wiadomo np. z ksiąg miejskich, że Henzel Flek poręczał transakcje rodzinie Welkerów/Topferów, a Mikołaj Wigand i Mikołaj Mertin występowali wśród dłużników tego samego wierzyciela z Żytawy³¹. Między osobami poświadczonymi jako właściciele obiektów położonych na Wzgórzu zachodziły jednak także relacje znacznie bliższe: powi-

²⁸ Wyjątki da się jednak znaleźć, np. *Liber vocationum*, fol. 40v (*Bäckergasse*), 43v (*Kolditzergasse*), 45r (*Petersgasse*).

²⁹ CK, kol. 248b. Zapiska ta sugeruje, *nota bene*, że Mikołaj akurat wyprowadzał się ze Wzgórza Garncarskiego, skoro wraz z ogrodem sprzedawał także dom.

³⁰ Ów Henzel nie był raczej tożsamy ze znanym skadinał Henrykiem Welkerem *alias* Topferem. Jest też wątpliwe, by do grupy osób wywodzących swe przezwiska od Wzgórza Garncarskiego zaliczyć można także rodzinę *auf dem Berge*, której związki z tym miejscem nie zostały nigdzie bezpośrednio poświadczone (por. w edycji LibVet, po indeksie).

³¹ Por. niżej, Aneks 3, nr 15.

nowactwa. Wiadomo np., że Piotr Welker był wujem Mikołaja (Nikela) Scheren-schmieda³²; spowinowaceni byli także Gunzelowie i Ullersdorfowie³³.

Mikołaj Langenau, a także niektórzy inni mieszkańcy Wzgórza Garncarskiego (np. Henzel Welker, rodzina Obsenerów) oprócz ogrodów na Wzgórzu Garncarskim posiadali także ogrody na przedmieściu Kahle po przeciwnej stronie Nysy. Może to wskazywać, że obydwie przedmieścia pełniły podobną funkcję w całej aglomeracji, zaopatrując miasto w produkty ogrodnictwa (głównie warzywa), a także, że zagospodarowane zostały częściowo przez tę samą grupę osób. Zjawisko tzw. „kapuściarzy”, czyli ogrodników podmiejskich, znane jest również z miast śląskich³⁴, a przy wielkości, jaką osiągał Zgorzelec w późnym średniowieczu, miasto to stanowiło z pewnością chłonny rynek zbytu płodów ogrodnictwa³⁵.

Ze względu na nazwę wzgórza i niewątpliwe istnienie na nim pracowni garncarskich szczególnie frapująca jest kwestia, czy garncarze mieszkali w tej części miasta bądź przynajmniej posiadali tu nieruchomości, a jeśli tak, ilu ich było. Zagadnienie to jest o tyle zmatwane, że jego pełne rozwiązanie wymagałoby przeprowadzenia dość szczegółowych studiów prozopograficzno-genealogicznych. Jest to z pewnością temat zasługujący na osobną pracę, niemniej jednak dzięki edycji *Czerwonej Księgi* oraz odpisom udostępnionym w niniejszym szkicu (Aneks 3) można w tej mierze pokusić się przynajmniej o postawienie roboczych hipotez. Otóż wśród kilkudziesięciu osób określanych w źródłach przezwiskami Toppfer, Toppfurer bądź wprost jako garncarze, wskazać można kilka kręgów krewniaczych.

Najliczniejszy z nich to grono noszące równolegle dwa nazwiska: Topfer i Welker. Jest zatem możliwe, że najwcześniej uchwytny z nich Henryk (Henzel³⁶) Welker *alias* Topfer wywodził się z rodziny foluszniczej, niemniej jednak sam

³² LibVet 2, nr 6259.

³³ Mikołaj (Nicze) Gunzel i Michał Ullersdorf zostali określani wprost jako szwagrowie, *Liber vocationum*, fol. 64r (*sub anno* 1387): *Nicz Gunczil hat sin erbe vorsaczt Petir Possolt von dem Bunczlaw vor 50 m(a)rg, do gebit er eme zerlich [!] von 5 m(a)r(k) czu czinsse, und dez selbin Geldis hat Nicz Gunczil sime swog(er) Mychel Wlrichsdorf 25 m(a)r(k) gelegin, do sal Mich(e)l yerlich von gebin 2 sex(agenas) [grossorum] und seczt im sine(m) hoff do vor.*

³⁴ O „kapuściarach” śląskich zob.: Roman Heck, *Śląsk w okresie od połowy XIV w. do trzeciej ćwierci XVI w.*, [w:] *Historia Śląska*, red. Karol Małeczyński, t. 1, cz. 2, oprac. Roman Heck, Ewa Małeczyńska, Wrocław 1961, s. 39; *idem*, *Okres gospodarki czynszowej (od połowy XIII do początków XVI w.)*, [w:] *Historia chłopów śląskich*, red. Stefan Ingot, Warszawa 1979, s. 80–81.

³⁵ Por. tu także Wenzel, *Zur sozialökonomischen Struktur*, s. 17.

³⁶ Nie był on tożsamy ze znanym z kilku zapisek drugiej księgi miejskiej Heyne Topferem, który zapewne już nie żył (por. niżej, Aneks 3, nr 1, 3, 6, gdzie mowa o dzieciach Heynego jako dysponentach środków finansowych), gdy Henzel Welker *alias* Topfer wciąż pozostawał aktywny (zob. np. *ibidem*, nr 2: to zapewne Henzel Welker *alias* Topfer).

z pewnością był już garncarzem; przydomek Welker używał zresztą wcześniej, później przechodząc stopniowo na „nazwisko” Topfer. Henzel był prawdopodobnie dwukrotnie żonaty: najpierw z Kunegundą³⁷, z którą miał synów Piotra (Pecza) i Mikołaja (Nikela), a następnie z Maruszą³⁸, z którą miał syna Jana (Hansa) oraz córkę Dorotę. O tym, że cała wymieniona czwórka była rodzeństwem, przekonuje zapiska z 1366 r., poświęcająca wzdanie ojcowskiego domu przez Nikela Topfera, Jana i Dorotę ich bratu, Piotrowi Welkerowi³⁹. Za tym zaś, że Nikel i Piotr mogli być dziećmi z innej matki, przemawia uposażenie wyłącznie dwojga młodszych wraz Maruszą (por. wyżej). Spośród dzieci Henzela najwięcej wiadomo o losach Mikołaja (Nikela); w księgach miejskich występuje on jako osoba dysponująca sporą liczbą nieruchomości w mieście: kramów, domów, dworów⁴⁰. O pozostałych dzieciach Henryka *alias* Henzela Topfera *vel* Welkera wiadomo mniej. Nieokreślona jest nawet relacja genealogiczna Piotra Topfera *alias* Welkera wobec innych osób o nazwisku Welker/Walker⁴¹.

Sytuacja ta uległaby zmianie przynajmniej w odniesieniu do najmłodszego syna Henryka, Jana, gdyby udało się utożsamić go ze znanym z ksiąg miejskich Hansem Topferem, co wydaje się jednak mało prawdopodobne, gdyż Jan, jako syn Henryka z drugiej żony, być może jeszcze niepełnoletni, pojawia się dopiero w zapisce z roku 1359, podczas gdy Hans już w 1347 r. wzdawał samodzielnie dwór. Tenże Hans był człowiekiem zamożnym i posiadał liczne nieruchomości w mieście, o czym świadczy działalność jego własna i jego żony Małgorzaty, tożsamej – wedle wszelkiego prawdopodobieństwa – z bogatą panią określaną w księgach po prostu jako *Töpferin*⁴². Synem Hansa i Małgorzaty musiał być Franciszek (Frenzel) Huseler, jak się zdaje, dość młodo zmarły. Nad sierotami po tymże Franciszku, Franciszkiem juniorem i Agnieszką, opiekę roztoczyli dziadkowie; znane są z *Czerwonej Księgi* świadectwa wspierania ich zarówno przez Hansa, jak i przez Małgorzatę⁴³.

³⁷ LibVet 1, nr 1679.

³⁸ LibVet 2, nr 3227.

³⁹ *Ibidem*, nr 3830.

⁴⁰ Zob. np. *ibidem*, nr 2833, 3508, 3557. Wydaje się, że Mikołaj zaszedł najdalej z całego rodzeństwa; nie jest chyba przypadkiem, że w zapisce z 1366 r. (*ibidem*, nr 3830) tylko imię Mikołaja poprzedzone zostało honorowym predykatem *Herr*.

⁴¹ Piotr wzmiankowany był w każdym razie także w drugiej księdze miejskiej, por. niżej, Aneks 3, nr 9.

⁴² Por. tu LibVet 1–2, po indeksie, oraz poniżej, Aneks 3, nr 13–14. Nie sposób niestety stwierdzić, którego z Janów, syna Henzela czy omawianego tu Hansa, dotyczą zapiski drugiej księgi miejskiej z lat 1376–1381 (Aneks 3, nr 8, 10–13).

⁴³ LibVet, t. 2, nr 4342, 5504, 5285.

Wzmiankowana jest także inna wnuczka Małgorzaty i Hansa, Anna, być może siostra wymienionej wyżej dwójki⁴⁴.

Kolejnym kręgiem rodzinnym garncarzy, w którego przypadku na razie nie ma jednak nadziei, że uda się go powiązać z innymi uchwyconymi grupami krewniczymi, jest krąg osób związanych z Konradem (Kunczem) Topferem, wzmiankowanym na samym początku *Czerwonej Księgi*. Konrad pochodzić miał z Gryfowa Śląskiego, za żonę miał Hannę, a synem jego był Hartwig Topfer. Wzmiankowana jest także synowa Kuncza, niejaka Katarzyna, która jednak zapewne nie była żoną Hartwiga, gdyż ten był żonaty z Elzą (Elżbietą)⁴⁵. Wynika z tego, że Kuncz mógł mieć co najmniej jeszcze jednego syna oprócz Hartwiga (jeśli oczywiście Hartwig nie był dwukrotnie żonaty, najpierw z Elzą, potem Katarzyną). Jest całkiem możliwe, że synem tym był niejaki Mikołaj Topfer, który nie tylko miał za żonę Katarzynę, lecz także, podobnie jak Konrad, dzierżył nieruchomości na prawym brzegu Nysy⁴⁶. Późniejsze losy tej rodziny wymagają dalszych badań, jednak jest możliwe, że pośród bliżej niezidentyfikowanych osób o nazwiskach Topfer/Topfurer kryć się mogą także jej członkowie.

Spośród trzech wyróżnionych powyżej kręgów rodzinnych w przypadku dwóch nie istnieją wątpliwości co do posiadania przez ich przedstawicieli nieruchomości na prawobrzeżu Nysy. W przypadku rodziny Topferów/Welkerów dobra te zlokalizowane były z całą pewnością na Wzgórzu Garncarskim (por. Aneks 1), w przypadku Konrada (Kuncza) Topfera i jego zstępnych wiemy jedynie o posiadaniu przez nich nieruchomości „za Nysą”⁴⁷. Ponadto dobrami na Wzgórzu Garncarskim dysponowała co najmniej jedna jeszcze rodzina o nazwisku Topfer⁴⁸. Można zatem sądzić, że wzgórze całkowicie zasłużenie nosiło swoją nazwę, stanowiąc nie tylko miejsce pracy garncarzy, lecz także tę część miasta, gdzie posiadali oni swe dobra, a przynajmniej część tu zamieszkiwała.

Chcąc podsumować powyższe, z natury rzeczy skrótove uwagi, można stwierdzić, że w świetle wiadomości pochodzących z najstarszych ksiąg miejskich zgorzeleckie Wzgórze Garncarskie było w XIV w. typowym obszarem podmiejskim, zdominowanym przez ogrodnictwo. Było w tym podobne choćby do osady przedmiejskiej Kahle po drugiej stronie Nysy, jednak różniło się od niej istnieniem tu

⁴⁴ *Ibidem*, nr 5100.

⁴⁵ Por. LibVet 1, nr 190, 277, 522.

⁴⁶ *Ibidem*, nr 1138.

⁴⁷ *Ibidem*, nr 190, 1138.

⁴⁸ Por. LibVet 2, nr 3384.

pracowni garncarskich, o których jednak nie dowiadujemy się niczego z najstarszych ksiąg miejskich. Księgi te pozwalają natomiast stwierdzić, że w XIV w. istniały na tym obszarze co najmniej trzy folwarki, sześć dworów, 14 domów i 13 ogrodów (zob. Aneks 1). Nie ulega przy tym wątpliwości związek zgorzeleckich garncarzy ze Wzgórzem, choć nie można wykluczyć, że z czasem ulegał on rozluźnieniu. Dalsze badania powinny dążyć do określenia układu przestrzennego przedmieścia, a w miarę możliwości także do zidentyfikowania konkretnych nieruchomości na podstawie analizy retrospektywnej wychodzącej od późniejszych źródeł podatkowych i kartograficznych.

Aneks 1.

Zestawienie nieruchomości wzmiankowanych na Wzgórzu Garncarskim do końca XIV w. oraz ich właściciele

Lp.	Rodzaj nieruchomości	Posiadacz/-e (nr/nry zapiski/-ek)
1.	dwór	1. Ulman ⁴⁹ ; 2. Henryk Topfer <i>alias</i> Welker (LibVet 1, 880)
2.	dwór	1. Piotr Wilde; 2. Mikołaj z Legnicy (LibVet 1, nr 1583)
3.	dwór	1. Ticz Sachse; 2. Elżbieta Huterin (LibVet 1, nr 1687)
4.	ogród	1. Henryk Brauer; 2. Cyna Brauerin (LibVet 1, nr 1844)
5.	ogród	1. Klara (do czasu) i Katarzyna Doring, siostry (LibVet 2, nr 3189); 2. Henzel Winter (¼ ogrodu) (LibVet 2, nr 3827)
6.	dom	1. Henzel Welker, garncarz, a <i>in casu mortis</i> jego żona Marusza oraz dzieci (LibVet 2, nr 3227)
7.	dom	1. Knoblochsdofin; 2. Marcin Sumenger (LibVet 2, nr 3231)
8.	ogród	1. Mikołaj Wigand i (do czasu) jego matka Elżbieta (LibVet 2, nr 3261)
9.	folwark, obejmujący działkę dworską (<i>Hofraite</i>) i łany uprawne	1. Herman (do czasu) i Marcin Scherenschmiedowie (LibVet 2, nr 3261, 3634); 2. Mikołaj Ullersdorf (LibVet 2, nr 3634)
10.	dom	1. Tycz i Marcin Fischerowie; 2. Mikołaj Vogeler (LibVet 2, nr 3331)
11.	dom	1. Heinke Topfurer; 2. Henzel, jego syn (LibVet 2, nr 3384 ⁵⁰); 3. Marusza Bobistin ⁵¹ (LibVet 2, nr 3697)

⁴⁹ Mógł to być Ulman za Nysą (*uber der Nize*), z rodziny posiadającej dobra na prawym brzegu rzeki.

⁵⁰ Mogła to nie być transakcja *inter vivos*, lecz rozrządzenie *mortis causa*.

⁵¹ Może być ona tożsama z Maruszą, żoną Henzela Welkera; w XIV w. w zgorzeleckich księgach miejskich kobiety zamężne występowały dość często pod nazwiskami panińskimi. Nie jest

Lp.	Rodzaj nieruchomości	Posiadacz/-e (nr/nry zapiski/-ek)
12.	ogród	1. Henzel Welker; 2. Herman Molner ⁵² (LibVet 2, nr 3386)
13.	ogród	1. Mikołaj Wigand (reprezentowany przez matkę, Elżbietę Wigandin); 2. Marcin Windisch (LibVet 2, nr 3441)
14.	folwark, obejmujący działkę dworską (<i>Hofraite</i>) i 1 łan uprawny	1. Franczko Sugsdorf; 2. Mikołaj Ullersdorf ⁵³ (LibVet 2, nr 3634)
15.	ogród	1. Kunna Gunzelin (½ ogrodu); 2. Kethe Gunzelin (½ ogrodu) (LibVet 2, nr 3654)
16.	ogród	1. Mikołaj Hofeman; 2. Henzel Welker alias Topfer (LibVet 2, nr 3764)
17.	ogród	1. Piotr Trautmann; 2. Mikołaj Kuer (LibVet 2, nr 3822)
18.	ogród	1. Hans Priebus; 2. Hans Zoran (LibVet 2, nr 3832)
19.	ogród	1. Henzel Fidinkamp ⁵⁴ ; 2. Piotr Gellenau (LibVet 2, nr 3837); 3. Michał Droschindorf ⁵⁵ (LibVet 2, nr 3885)
20.	dwór	1. Piotr Welker; 2. Piotr Gellenau (LibVet 2, nr 3906)
21.	ogród	1. Henzel Gunzel; 2. Herman Brockener (LibVet 2, nr 3988)
22.	dom	1. Agnieszka (Nithe), reprezentowana przez Konrada Bierschrotera; 2. Hans Meye (LibVet 2, nr 4235)
23.	dom	1. Obesener ⁵⁶ ; 2. Bartosz Seidenberg ⁵⁷ (LibVet 2, nr 4399)
24.	dwór	1. Bartosz Seidenberg; 2. Hans Herman (LibVet 2, nr 4926)

zresztą wykluczone, że Henzel już wówczas nie żył, por. tu zapiskę nr 3830; Marusza mogła już po prostu po raz drugi wyjść za mąż.

⁵² Być może mowa tu o młynarzu z Młyna Trójkolowego; wiadomo w każdym razie, że takowy mieszkał na Wzgórzu w 1403 r. (por. tu Wenzel, *Zur sozialökonomischen Struktur*, s. 16).

⁵³ Przyjmuję, że przed przekazaniem Mikołajowi Ullersdorfowi przez Marcina Scherenschmieda folwarku nastąpiła jego komasacja z folwarkiem Sugsdorfa (w przeciwnym razie nabywanie tego ostatniego przez Scherenschmieda i równoczesne pozbywanie się własnego folwarku nie miałyoby chyba większego sensu).

⁵⁴ Henzel żył później jeszcze od 9 do 12 lat (zmarł między 1375 a 1378 r., por. niżej, Aneks 2, nr 1, 9), jednak w tym okresie brak śladów jego aktywności związanej ze Wzgierzem Garncarskim.

⁵⁵ Pod nazwiskiem tym kryje się miejscowość Trójca na wschód od Zgorzelca.

⁵⁶ Idzie tu może o Henzela lub Mikołaja Obesenera (syn i ojciec, por. LibVet 2, nr 5162). Już w poprzednim pokoleniu, reprezentowanym przez Piotra *alias* Pecza *vel* Peczolda Obesenera oraz jego nieznanych z imienia rodziców (por. LibVet 1, nr 773) i brata z rodziną (por. *ibidem*, nr 2020), familia ta posiadała dobra na prawobrzeżu Nysy („za Nysą”) i na przedmieściu Kahle, a sam Peczold być może mieszkał na wschód od Nysy, gdyż nazywany był *Obzerinne son genant ob der Nize* (*ibidem*, nr 773).

⁵⁷ Liczni w Zgorzelcu Seidenbergowie należeli do kilku różnych rodzin; spotykamy wśród nich kupców-patrycjuszy, rzeźników i szewców. Bartosz Seidenberg znany jest z najstarszej księgi miejskiej z obrotu domami, z których zlokalizowane są dwa: jeden na Wzgórzu Garncarskim (por. Aneksie 1), a drugi przy *Hotergasse* (LibVet 2, nr 3738).

Lp.	Rodzaj nieruchomości	Posiadacz/-e (nr/nry zapiski/-ek)
25.	dom	1. Piotr Welker; 2. NN (LibVet 2, nr 4453)
26.	ogród	1. Henzel Flek ⁵⁸ ; 2. [Mikołaj] ⁵⁹ Gesinde (LibVet 2, nr 4506) ⁶⁰
27.	dziedzictwo (bliżej nieokreślone) ⁶¹	1. Henzel Fricze; 2. Wawrzyniec Arnold (LibVet 2, nr 4510)
28.	dom	1. Henryk <i>by der Kirchen</i> ; 2. Mikołaj Pocher (LibVet 2, nr 4525)
29.	dom	1. Elżbieta Weisepeterin; 2. Stary Roseler ⁶² (LibVet 2, nr 4565)
30.	folwark	1. Frenzel Fricze z rodzeństwem ⁶³ ; 2. Henzel Färber (LibVet 2, nr 4852)
31.	dwór	1. Henzel i Nikil Obsenerowie ⁶⁴ ; 2. Piotr Mertin; 3. Hans Herman (1/9 dworu) (LibVet 2, nr 5162)
32.	dom narożny	1. NN; 2. Hans Junge (<i>Jungehannus</i>) (LibVet 2, nr 5627)
33.	dom	1. Hans Nithart; 2. Mikołaj Mertin (CK, kol. 241b)
34.	dom	1. Hensel Libing; 2. Piotr Hirte (CK, kol. 241b)
35.	dom i ogród	1. Mikołaj Langenau; 2. Krystian Runkus (CK, kol. 248b)
36.	dom	1. Peczold Schebezahl (zob. niżej, Aneks 2, nr 16)

⁵⁸ W tym kontekście warto pamiętać o zapisie *ibidem*, nr 2785, w świetle której Henzel Flek nabył dwór od Henryka Topfurera, nie jest więc wykluczone, że szło o nieruchomość na Wzgórzu Garncarskim.

⁵⁹ Niemal na pewno idzie tu o Mikołaja; w tym czasie nie występuje inny męski przedstawiciel tej rodziny, stąd w niejednej zapisce występuje on bezimiennie. O licznych inwestycjach Mikołaja Gesinde, por. Aneks 2, nr 2–5, 7, 8, 10, oraz LibVet, po indeksie.

⁶⁰ Możliwe, że następnym właścicielem tego ogrodu był Henzel Ougeler (zob. LibVet 2, nr 5119), nie jest to jednak pewne, gdyż w odnośnej zapisce nie wspomniano, gdzie ogród, której dotyczyła, się znajdował.

⁶¹ Być może tej samej nieruchomości dotyczy zapiska z drugiej księgi miejskiej, *Liber vocationum*, fol. 34v (zob. niżej, w Aneksie 3, nr 12).

⁶² Nie wiadomo, który z męskich przedstawicieli tej rodziny doczekał się przydomka „stary”, w każdym razie ten sam zapewne jako *Antiquus Roseler* występuje także w LibVet 2, nr 4551, gdzie, *nota bene*, jego kontrahentem jest niejaki Weisepeter. Niewykluczone, że obie zapiski (nr 4551 i 4565) dokumentują transakcję zamiany nieruchomości pomiędzy rodzinami, składającą się z dwóch osobnych wzdąń tychże przed sądem.

⁶³ Por. informacje drugiej księgi miejskiej o inwestycjach Frenzela i rodzeństwa z roku 1381 (Aneks 2, nr 11–12).

⁶⁴ Zapewne ten sam Mikołaj *vel* Nikil występuje jako powód w sprawie karnej o zranienie w 1381 r., por. Aneks 2, nr 17.

Aneks 2.

Wzmianki w pierwszej zgorzeleckiej księdze proskrypcji dotyczące posiadaczy nieruchomości na Wzgórzu Garncarskim

W Aneksie 2 zebrano wzmianki dotyczące osób posiadających nieruchomości na Wzgórzu Garncarskim (por. Aneks 1), niezależnie od tego, czy dana zapiska dotyczyła tych nieruchomości. Odpis według instrukcji zastosowanej w edycji *Czerwonej Księgi*, pominięto jednak użyte tam znaki specjalne (litery z nadpisanymi samogłoskami). Kolejność odpisów według kolejności w księdze.

1. Fol. 30v (*sub anno* 1375): skwitowanie spłaty przed łąwą.

Henczil Fidinkamp ist komey(n) vor den Burg(er)meyst(er) Joh(ann)es Ermilrich und vor di schepfen⁶⁵ und hat Hann(us) Engeler und sine Burgen ledig gelozen daz erbe und daz gut zu dem Besunt⁶⁶, daz her ym vorgoldin hat.

2. Fol. 34v (*sub anno* 1376): zakup czynszu wykupnego.

Nikil Gesinde hat gekeuft 2 m(a)r(k) czins uf Henczil Fricze(n) hof⁶⁷ uf eyn wedir keuf um 20 m(a)r(k).

3. Fol. 36v (*sub anno* 1377): zastaw nieruchomości.

Frenczil Monch hat gesacz sin [hof?] Nikil Gesinde(n) vor 15 m(a)r(k) und sal daz vorschusse(n) und vorczinse(n) und sal eyner den andern sechs woche vorbasse(n) wisse(n), wen her sin gelt habin wil.

4. Fol. 36v (*sub anno* 1377): zakup czynszu wykupnego.

Nikil Gesinde hat gekeuft 2 m(a)r(k) czins uf Michil Ermylrichine hof uf eyn wedir keuf vor 20 m(a)r(k).

5. Fol. 36v (*sub anno* 1377): zakup czynszu wykupnego.

Nikil Gesinde hat gekeuft 1½ m(a)r(k) czinsis um 15 m(a)r(k) uf eyn wedirkeuf uf Gunschils hof, und wen ze daz wedir keuffin wolle(n), daz sulle(n) ze in daz vor lozze(n) wissen sechs woche(n).

6. Fol. 37r (*sub anno* 1377): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego.

Henczil Fricze hat Bi ym 8 m(a)r(k) sins Brudir kind(es) gelt, Rochin.

⁶⁵ Listy ławników tego roku: LibVet 2, nr 4174 (stamtąd zapewne odpisana do *Księgi kiery Bartłomieja Scultetusa*, tzw. *Kürbuch Sculteti*, zob. BUWr., Oddział Rękopisów, Akc. 1947/5, p. 148).

⁶⁶ Wieś Biesnitz u stóp Landeskrona, a konkretnie najpewniej jej należąca do miasta od 1345 r. część Großbiesnitz (por. Jecht, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Bd. 1.1: *Allgemeine Geschichte der Stadt Görlitz im Mittelalter*, Görlitz 1926, s. 93).

⁶⁷ Brak danych, by stwierdzić, czy idzie tu o nieruchomość na Wzgórzu Garncarskim, gdzie rodzina Fricze posiadała folwark (por. wyżej, Aneks 1, nr 29).

7. Fol. 38r (*sub anno* 1378): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego.
Gesinde hat uf Nicze Korsin hof 10 m(a)r(k) und Kors sals vorschussin und vor czinsen.
8. Fol. 38r (*sub anno* 1378): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego.
Gesinde hat uf Nicze Starkin hof in der Nisegasse 10 m(a)r(k) und Starke sals vorschussin und vor czinsen.
9. Fol. 38v (*sub anno* 1378): orzeczenie (ugoda rodzinna).
Nicze und H(er)man Fidinkamp habin sich enscheydin myt irs brudir wyp, Henczils, daz sich dy frouwe vorczegin allis gutis, daz vorbas keyn ansproche in daz gut wyl habin.
10. Fol. 39v (*sub anno* 1379): zastaw nieruchomości.
Nykil Wyse hat gesaczt sin erbe und gut Nykil Gesinde(n) vor 10 m(a)r(k) und sal ym dez jaris do won gebin 1 m(a)r(k).
11. Fol. 44v (*sub anno* 1381): zastaw nieruchomości.
Som(er)ynne hot vor sacz ere beide hofe by ena(n)dir Frenczil Fricze(n) un(d) sine(n) geswisteri(n) vor 50 m(a)r(k) g(roschen) un(d) sal des jaris 5 m(a)r(k) do vo(n) cinsin un(d) sal se vorrecht(e)n, un(d) mag se abelosin, we(n) se wil.
12. Fol. 45r (*sub anno* 1381): zastaw nieruchomości.
M(a)g(iste)r Petrus hot vor sacz sine(n) hof Fre(n)czil Fricze(n) un(d) sine(n) geswistern vor 10 m(a)r(k) un(d) sal des ja(r)is 1 m(a)r(k) cinsin do vo(n) un(d) sal se vorrecht(e)n, un(d) mag se abelosin, wenn h(er) wil.
13. Fol. 54v (po 22 III 1383): zastaw nieruchomości.
Niclos Mertin hot vor saczt un(d) of gerecht sine(n) hof vor 13 m(a)r(k) Langener.
14. Fol. 54v (11 IV 1383): obietnica zapłaty i ustalenie jej terminu.
It(em) Nicze Merti(n) R(esignavit) 1 m(a)r(cam) inf(ra) qu(in)dena(m) Pet(er) [Mertin?]. Sabb(ato) p(os)t mi(seri)cord(ias) d(omi)ni.
15. Fol. 57r (*sub anno* 1385): zakup czynszu wykupnego.
Henczil Friczczey(n)ne hat gekouft 4 m(a)r(k) czinses czu Girbisdorf⁶⁸ of Hellere, unde wen her ir gelt widir gebit, zo sal sin sczins fri und ledig sin.
16. Fol. 69r (*sub anno* 1361): umowa wynajmu z klauzulami zabezpieczającymi, testacja, rękojmia.
Heyne Beringer hat vormytet sin erbe zu Langenow⁶⁹ Peczolt Schebeczal dry jar und(e) schal im ein schok grosschin dez jares do von gebin und(e) hat im

⁶⁸ Girbigsdorf, wieś na północny zachód od Görlitz.

⁶⁹ Dłużyna, wieś w powiecie zgorzeleckim.

gelosin an vy(e) dryczen schillinge grosschin, an weynen und(e) an geschirre 1/2 mark 1/2 g(rosschin), und(e) achczen scheffil habirn und(e) sehczen scheffil kornys hat her im geseyt, alzo schal(l) Peczolt Heynen wedir antwortin, ouch gelob(it) Peczolt, daz her sin hus uf Tappfirb(er)ge nicht vorkoufin, vormyten, noch vorruckin schal, wen mit Heynen wille, und(e) gelob(it) daz by dem selbin erbe; dez ist geczu(e)g: Heyne Swinechin, zu der czit ein zheppfe zu Gorlicz, do vor hat gelob(it) Cunot Schebeczal.

17. Fol. 83r (*sub anno* 1381): proskrypcja za zranienie.

Petir Schefer p(ro)sc(ri)pt(us) e(st) ex p(ar)te Nycolai Obsener p(ro) vollest uni(us) wlne(ri)s campfir.

Aneks 3.

Wzmianki o garncarzach z pierwszej zgorzeleckiej księgi proskrypcji

W Aneksie 3 zebrano zapiski, w których występowały osoby określane jako garncarze bądź noszące wskazujące na garncarski fach przezwiska; ze względu na genealogię rodziny Topferów/Welkerów, znamienitej rodziny garncarskiej, uwzględniono także osoby o nazwisku Welker. Odpis według instrukcji zastosowanej w edycji *Czerwonej Księgi*, pominięto jednak użyte tam znaki specjalne (litery z nadpisanymi samogłoskami). Kolejność odpisów według kolejności w księdze.

1. Fol. 18v (*sub anno* 1363): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego.

Kathe(r)in Stebeline hat by ir vumf und(e) czwenzik mark Heyne Thoppfers kindir, Kathe(r)in und(e) Margarethen, und(e) schal gebin von czen markin eyne mark czins und(e) schal is ouch vorschossin, und(e) gelob(it) Kathe(r)in by alle erim gute, daz den kindin nicht schal abe gen.

2. Fol. 20v (*sub anno* 1364): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego, rękojmia, testacja.

H(e)nczil Thoppfer hat by im nuczendehalbe mark und(e) vumf grosschin Frenczils, H(e)nczil Thauros kint, und(e) H(e)nczil schal daz kint czin von dem gelde und(e) gelob(it) H(e)nczil Thoppfer by syme hofe und(e) by alle syme gute, daz dem kinde nicht schal abe gen an syme gelde und(e) schal is ouch vorschossin kein der stat, wen sich daz geboryt, und(e) schal is ouch m(it) en andir wedir antwortin daz gelt, und(e) Hann(us) Waynknechtis erbe und(e) gut ist ledig von dem gelde. Test(es): Joh(ann)es Eczil, H(ei)nr(ich) Swynechin, Gunther Wysinb(ur)g, scabini.

3. Fol. 21v (*sub anno* 1366): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego, rękojmia.

Petir by den benkin hat by(e) im sebin mark grosschin Heyne Thoppfers kindir, Margarethen und(e) Kathe(r)in, und(e) gelob(it) Petir by alle syme gute, daz den kindin an dem gelde nicht schal abe gen, und(e) schal is ouch vorschossin unde vor czinsen.

4. Fol. 24v (*sub anno* 1369): zapis na dobrach, testacja.

In vigilia purifica(tionis) Marie [1 II 1369]. R(esignavit) Joh(ann)es Raspenaw⁷⁰ 100 m(a)r(cas) Joh(ann)i Thoppfer c(ir)ca o(mn)ia bo(na) sua Nati(vitate) (Christ)i ad annu(m), test(es) hui(us) s(un)t: Petr(us) Luban M(a)g(iste)r Civi(um) (et) Joh(ann)es antiquus no(ta)rius, (et) Raspenaw p(ro)mis(it) eandem pecuniam dare cuicu(n)qu(e) Joh(ann)es Toppffer legave(r)it v(e)l ordinave(r)it.

5. Fol. 24v (*sub anno* 1369): wzdanie kwoty pieniędzy.

It(em) R(esignavit) Petr(us) Hoselir 54 m(a)r(cas) Joh(ann)i Thoppfer Walp(ur)g(is) [1 V 1369], test(is) Joh(ann)es no(ta)rius.

6. Fol. 29v (*sub anno* 1374): zastaw z ustaleniem zasad wykupu.

Fredeman Last[e]y hat gesatz[t] sin hof Topphers kinde(n) vor 18 m(a)r(k); wen her den hof vorkouft, zo sulle(n) di kindir daz erste gelt hebin.

7. Fol. 31r (*sub anno* 1375): stwierdzenie zobowiązania pieniężnego, rękojmia.

Pet(er) Welker hat By ym 1 m(a)r(k) Pet(er) Glechfs kindir gelt, dez globit Pet(er) Welker By sime hofe, daz den kinden an erim gelde nicht sal abe gen, und sals vorschussin der stat.

8. Fol. 32v (*sub anno* 1376): zapis gotówkowy.

Lorencze Johayn hat Bekant und gelobit Hann(us) Toppher in alle sin gut hundirt schok uf den nesten sente Mertins tag [11 XI 1376]. Actum in quadregesima 76 [23 III 1376].

9. Fol. 34r (*sub anno* 1376): zastaw nieruchomości.

Hann(us) Welker hat gesacz[t] sin hof und garthen Lorencze(n) Beders kindir vor 10 m(a)r(k) und sals vor czinsen und der stat vorschussin.

10. Fol. 37r (*sub anno* 1377): zobowiązanie zapłaty zabezpieczonej na dobrach, testacja.

Lorencze Yohayn hat globit Hann(us) Toppher 100 m(a)r(k) von sente Mertins tage den Neste(n) obir eyn Jar [11 XI 1377 – 11 XI 1378] Bi alle sime guthe unvorczoginlich zu gebin, wissintlich Joh(ann)es Ermylrich und Pet(er) Rothen, anno d(omi)ni 77 In die Michahelis [29 IX 1376].

⁷⁰ Raspenava, dawniej wieś, dziś miasteczko na południowy wschód od Frýdlantu.

11. Fol. 44v (*sub anno* 1381): zastaw nieruchomości.

Ha(n)nus Topf(er) hot vorsaczt sine(n) hof sine(n) stifkind(er)n vor 10 m(a)r(k), di von eri(n) gesvistere wege(n) d(er) mutir i(n) di schus sin gesturben.

12. Fol. 44v (*sub anno* 1381): zastaw nieruchomości.

Ha(n)nus Topfer hot vorsaczt sine(n) hof Slegele vor 10 m(a)r(k) g(roschen) un(d) sal des jaris do von cy(n)sin 1 m(a)r(k) g(roschen) un(d) vorrecht(e)n, un(d) mag se abe losin.

13. Fol. 58v (około 1385–1387): fragment spisu czynszów dożywotnich.

P(ri)mo Johanni Thoppfer (et) sue uxori a(n)nuatim 40 m(a)r(cas).

14. Fol. 63v (1387 lub nieco wcześniej): sprzedaż nieruchomości, częściowe skwitowanie spłaty, ustalenie zasad dalszej spłaty.

Nicz Jawirnick⁷¹ hat sine(n) hof halp vorkawft Margerat Tapf(er)ine und irsonis kindin um 70 m(a)r(k) und(e) der hat ze em beczalit 40 m(a)r(k) und dy oberegyn 30 m(a)r(k) sal se beczale(n): of winachte(n) 20 [25 grudnia], of Walp(urgis) [1 maja] 10 m(a)r(k), und von 40 m(a)r(k) sal er alle Jar 4 m(a)r(k) gebin(n), und ven er dy 30 mar(k) inpfeet, zo sal er och von 10 marke(n) eyne gebin, und wen Yawirnic den halb(e)n hof wedir kawfen weil um 70 m(a)r(k), zo sal in eme Tapff(er)ine adir ir kindir um daz Selbe gelt gebin, wenne Se seich ouch nicht mit Yawirnic an bitin, und sollen en eme um daz selbe gelt gebin. Ouch sal er in eren czins gebin of alle tage, als Rechtis czinssis Recht ist, und Yawirnic sal daz gelt kein der stat vor Rechtin und vor schossen und Tapff(er)in(n)e sal mete schadin baue(n) uf dem hoffe.

15. Fol. 71r (chronologia nieokreślona, może lata 50. XIV w.⁷²): spis dłużników wierzyciela pochodzącego z Żytawy.

Isti s(un)t debito(r)es Joh(ann)is Patru(i) d(e) Zittavia: Nicol(aus) Wyganth cu(m) filio, H(e)nczil Sydinberg, Tylo Thoppfer, H(e)nczil Hornchin cu(m) fr(atr)e Nicol(a)o, Nicz (et) Petr(us) Hamir, Ticz Wyse, Nicz Mertin, Cunot Dobracz, Henlin Ubrecht, Laurencius Longus; p(ri)m(us) t(erm)i(nus) [festum] nati(vitatis) (Christ) i [25 grudnia], s(ecundus) t(erm)i(nus) purifica(tionis) [2 lutego], t(er)ci(us) [Dominica] letare⁷³. Coll(ec)to(r)es: Nicol(aus) Wygant, H(e)nczil Horn, Nicz Hamir,

⁷¹ Jauernick, wieś na południowy zachód od Görlitz.

⁷² Zapiska znajduje się na końcu pierwszej części księgi, przed rozpoczynającą się w 1370 r. częścią będącą „czystą” księgą proskrypcji, za zapiskami z lat 1343 i 1345. Osoby wzmiankowane jako dłużnicy Jana Patru(i) z Żytawy są poświadczone w latach 1345–1389; najprawdopodobniej zapiska powstała w latach 50. XIV w.

⁷³ Niedziela *Laetare* trudna do określenia, gdyż nieznana jest dokładna datacja zapiski.

H(e)nczil Sydinb(er)g, Nicz Mertin, Ticz Wyse. Su(m)ma pecu(n)ie in toto 100 m(a)r(cas), 5 m(a)r(cas) 6(us) v(e)l 6 g(rossi).

SUMMARY

In the article, information on local potters and Wzgórze Garncarskie (Töpferberg [Potter Hill]) found in two oldest city register books (the oldest *liber resignationum* – so-called Red Book, and the oldest *liber proscriptio-num* – actually a book with varying contents) of the town of Zgorzelec were listed. Notes found in these books serve in the article as a material illustrating microhistorical issues – among other problems, material status and social relations of pre-burgesses, and the genealogy of potters from Zgorzelec.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu
Akta Miasta Zgorzelca, nr 26: *Najstarsza księga miejska zgorzelecka, tzw. Czerwona Księga*.
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Rękopisów
Akc. 1947/5: *Księga kiery Bartłomieja Scultetusa (Kürbuch Sculteti)*.
Akc. 1948/116: *Liber vocationum, proscriptio-num, acticatorum, obligationum M^oC-CC^oXLII*.
- Codex Diplomaticus Lusatiae Superioris*, Bd. 3: *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen [1375] bis 1419*, Hrsg. Richard Jecht, Görlitz 1905–1910.
- Liber Vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. Najstarsza księga miejska zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, Teil/część 1 (1305–1343), bearb./oprac. Krzysztof Fokt, Christian Speer, Maciej Mikuła, Kraków 2017 (Fontes Iuris Polonici: Prawo Miejskie, t. 5).
- Liber Vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. Najstarsza księga miejska zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, Teil/część 2 (1344–1389), bearb./oprac. Krzysztof Fokt, Christian Speer, Maciej Mikuła, unter Mitwirkung von/współpraca Robert Koszellni, Kraków 2018 (Fontes Iuris Polonici: Prawo Miejskie, t. 6).
- Heck Roman, *Okres gospodarki czynszowej (od połowy XIII do początków XVI w.)*, [w:] *Historia chłopów śląskich*, red. Stefan Inglot, Warszawa 1979, s. 68–105.
- Heck Roman, *Śląsk w okresie od połowy XIV w. do trzeciej ćwierci XVI w.*, [w:] *Historia Śląska*, red. Karol Maleczyński, t. 1, cz. 2, oprac. Roman Heck, Ewa Maleczyńska, Wrocław 1961, s. 5–201.
- Jecht Richard, *Das zweitälteste Stadtbuch von Görlitz 1342 ff.*, „Neues Lausitzisches Magazin”, 69 (1893), s. 133–152.
- Jecht Richard, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Bd. 1.1: *Allgemeine Geschichte der Stadt Görlitz im Mittelalter*, Görlitz 1926.

- Jeht Richard, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Bd. 1.2: *Topographie der Stadt Görlitz, Görlitz 1927–1934*.
- Jeht Richard, *Quellen zur Geschichte der Stadt Görlitz bis 1600*, Görlitz 1909.
- Mitsching Peter, *Der ehemalige Töpferberg (heute Plac Pocztowy – Postplatz) in Zgorzelec. Geschichte, Gegenwart und Zukunft*, „Denkmalpflege in Görlitz”, 14 (2005), s. 43–47.
- Speer Christian, *Frömmigkeit und Politik. Städtische Eliten in Görlitz zwischen 1300 und 1550*, Berlin 2011 (Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Bd. 8).
- Weinhold Rudolf, *Töpferwerk in der Oberlausitz. Beiträge zur Geschichte des oberlausitzer Töpferhandwerks*, Berlin 1958 (Veröffentlichungen des Instituts für Deutsche Volkskunde, Bd. 18).
- Wenzel Peter, *Zur sozialökonomischen Struktur des vorstädtischen Töpferberges – ein Handwerkerviertel im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, „Görlitzer Magazin. Geschichte und Gegenwart der Stadt Görlitz und ihrer Umgebung”, 25 (2012), s. 12–24.
- Zysnarska Małgorzata, *Archäologische Untersuchungen auf dem Töpferberg in Zgorzelec*, „Görlitzer Magazin. Geschichte und Gegenwart der Stadt Görlitz und ihrer Umgebung”, 26 (2013), s. 68–84.

O AUTORZE

dr Krzysztof Fokt – historyk i archeolog, zatrudniony w Pracowni Wydawnictw Źródłowych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Interesuje się historią osadnictwa, prawa i ustroju w Europie Środkowo-Wschodniej (z naciskiem na Górne Łużyce) w średniowieczu i nowożytności. Adres e-mail: krzysztof.fokt@uj.edu.pl

REDAKCJA / Editorial Board

Tomasz Przerwa (Wrocław, Redaktor naczelny / Editor-in-chief)
Robert Kołodziej (Wrocław, Zastępca redaktora naczelnego / Deputy Editor)
Wojciech Kucharski (Wrocław, Zastępca redaktora naczelnego / Deputy Editor)
Miron Urbaniak (Wrocław, Redaktor tematyczny / Section Editor)
Marek L. Wójcik (Wrocław, Sekretarz / Secretary)

Współpraca przy redakcji naukowej tomu /
Collaboration in the scientific edition of the volume:
Grzegorz Strauchold, Katarzyna Bock-Matuszyk, Dariusz Misiejuk

KOMITET NAUKOWY / Scientific Committee

Joachim Bahlcke (Universität Stuttgart)
Marie Bláhová (Univerzita Karlova, Praha)
Tomasz Jurek (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk)
Ryszard Kaczmarek (Uniwersytet Śląski w Katowicach)
Padraic Kenney (Indiana University, Bloomington)
Teresa Kulak (Uniwersytet Wrocławski)

ADRES REDAKCJI / Editorial Office

ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław, Polska / Poland
<http://sobotka.uni.wroc.pl>
e-mail: sobotka@uwr.edu.pl

Prace publikowane w „Sobótce” są recenzowane /
SKH „Sobótka” is a peer reviewed journal

Wydanie czasopisma zostało sfinansowane
przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego
Właściciel praw autorskich: Uniwersytet Wrocławski

Czasopismo opublikowane na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-ND 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/deed.pl>

Tłumaczenie na język angielski i korekta językowa /
English translation and proofreading: Marek Misiak

Opracowanie redakcyjne / Editorial development: Redakcja
Korekta / Proofreading: Zofia Smyk

Skład / Typesetting: Aleksandra Kumaszcza, eBooki.com.pl

Wersją pierwotną czasopisma jest wydanie papierowe /
The hard copy edition is the reference version for this journal

e-ISSN 2658-2082 | PL ISSN 0037-7511

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Instytut Historyczny

<http://wnhip.uni.wroc.pl/Instytut-Historyczny>

Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu